

УДК 330.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.80-40>**Кишакевич Б.Ю.**

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-5721-8543

Демедюк Б.Т.

аспірант
*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*
ORCID: 0009-0000-0502-4560

Kyshakevych Bohdan

Doctor of Economics, Professor,
Professor of the Department of Foreign Economic and Customs Activity
Lviv Polytechnic National University

Demediuk Bohdan

Postgraduate Student
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobych

ЕВОЛЮЦІЯ ТЕОРЕТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

EVOLUTION OF THEORETICAL CONCEPTS OF DEVELOPMENT AND SUPPORT OF SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEURSHIP

У статті досліджено ключові концепції розвитку малого та середнього підприємництва (МСП), які склалися у світовій економічній думці. Проаналізовано еволюцію класичної, кейнсіанської, інституціональної, інноваційної, сталісної, екосистемної та адаптаційної (євроінтеграційної) моделей підтримки МСП. Обґрунтовано їхню релевантність в умовах сучасних викликів: пандемії, війни, цифрової трансформації та євроінтеграційних процесів в Україні. Підкреслено необхідність формування гібридного підходу до політики підтримки МСП, що поєднує елементи різних парадигм. Зроблено акцент на важливості інституційної спроможності, цифрової інфраструктури та екосистемної взаємодії. Встановлено, що класичні парадигми вже не забезпечують належної гнучкості в умовах багатокомпонентних криз. Розкрито потенціал МСП як рушія післявоєнного відновлення та інноваційного розвитку.

Ключові слова: малий і середній бізнес, теоретичні парадигми, підприємництво, державна політика, євроінтеграція, інновації, підприємницька екосистема.

The article explores the theoretical foundations of the development and support of small and medium-sized enterprises (SMEs) based on a comprehensive analysis of global economic thought. It systematizes seven major paradigms: classical (liberal), Keynesian, institutional, innovation-oriented, sustainable development, entrepreneurial ecosystem, and adaptation (EU integration). Each paradigm is examined in terms of its historical origin, geographic dominance, and relevance to different economic conditions. Special attention is paid to the growing role of hybrid models that combine elements from multiple paradigms to address contemporary challenges. The relevance of the study is reinforced by Ukraine's integration into the European Union, which requires harmonization of SME support mechanisms. The article argues that isolated application of traditional models is insufficient under conditions of systemic shocks such as pandemics, war, and digital disruption. It highlights the weaknesses of minimal state intervention and the need for proactive institutional, digital, and social responses. The institutional paradigm is emphasized as critical for creating transparent and secure business environments. The innovation paradigm, based on Schumpeterian theory, is shown to be essential for technological competitiveness and structural transformation. The sustainable development approach integrates ecological and social responsibility into SME policy. The entrepreneurial ecosystem paradigm promotes stakeholder collaboration, knowledge exchange, and resource synergies. The EU integration model stresses access to European markets, alignment with *acquis communautaire*, and participation in programs like COSME and Horizon Europe. A key contribution of the article is the development

of a comparative matrix of paradigms and their influence on policy instruments. The study also outlines the evolving role of SMEs in digital transformation and post-war economic recovery. It suggests that modern policy must move toward inclusive, adaptive, and innovation-driven strategies.

Keywords: small and medium-sized enterprises, theoretical paradigms, entrepreneurship, public policy, European integration, innovation, entrepreneurial ecosystem.

Постановка проблеми. Малий і середній бізнес становить основу господарської структури більшості країн, зокрема України, та сприяє диверсифікації економіки, підвищенню її гнучкості й адаптивності до криз. Водночас МСП залишаються найбільш вразливими до зовнішніх шоків: пандемії, воєнних дій, інфляційного тиску, енергетичних і логістичних збоїв. У таких умовах зростає потреба в осмисленні ефективних моделей підтримки цього сектору, які були б адаптовані до нових викликів.

Упродовж останніх десятиліть у світовій економічній думці сформувалися різні концепції, що пояснюють механізми розвитку підприємництва. Серед них: класична (ліберальна), кейнсіанська, інституціональна, інноваційно-орієнтована, концепція сталого розвитку, модель підприємницької екосистеми та євроінтеграційна (адаптаційна). Кожна з них сформувалась у конкретному історичному, географічному та соціально-економічному контексті, відображаючи відповідну роль держави, ринку, суспільства і технологій у підтримці підприємництва. У сучасних умовах ці концепції не функціонують ізольовано – навпаки, виникає потреба в гібридних підходах, що поєднують елементи кількох моделей.

Особливої актуальності дослідження набуває в контексті євроінтеграції України, яка потребує гармонізації політики підтримки МСП із європейськими практиками, інституціями та вимогами. Європейський Союз широко застосовує інноваційно-орієнтовану, екосистемну та сталісну логіку при формуванні програм підтримки малого бізнесу, що потребує адаптації у вітчизняних умовах. Водночас в Україні зберігається фрагментарність державної політики підтримки МСП, що вимагає теоретичного осмислення її засад та інституційного переформатування. Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні актуалізували питання стійкості, цифрової готовності та гнучкості підприємницьких структур.

У цьому контексті необхідним є порівняльний аналіз концепцій, які визначають різні вектори стимулювання підприємницької активності. Таке дослідження дозволить обґрунтувати нові стратегічні підходи до формування політики розвитку МСП, орієнтованої не лише на економічне зростання, а й на соціальну згуртованість, екологічну відповідальність та інституційну сталість. Це особливо важливо в умовах формування нової моделі післявоєнного відновлення економіки, де МСП відіграватимуть провідну роль. Таким чином, комплексне вивчення теоретичних парадигм створює методологічну базу для вдосконалення державної політики у сфері підприємництва. Тема статті є науково значущою, практично релевантною та відповідає стратегічним орієнтирам економічного розвитку України.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. У статті Коваль П. [1] досліджується еволюція теоретичних парадигм та концепцій розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва в контек-

сті соціально-економічних трансформацій, глобальних викликів та потреби формування ефективної державної політики, що враховує інституційні, фінансові, інноваційні та соціальні аспекти функціонування МСП. У статті [2] досліджено генезис та сучасне значення підприємницької екосистеми як ключового чинника підтримки національної економіки України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення; обґрунтовано її вплив на розвиток МСП, залучення інвестицій, створення робочих місць і соціальну стабільність. Висвітленню різних аспектів концепцій розвитку та підтримки малого та середнього бізнесу присвячено також роботи Красноносів О.М. [3], Пономаренко Є.В. [3], Харченко Р.В. [3], Кишакевича Б.Ю. [4], Сіренко К. Ю. [6], Пілевич Д. [7], Бабич І. [8], Юрко, І. [8], Федько, І. [9] та інших. Проте на сьогодні недостатньо уваги приділено вивченню взаємозв'язку між різними парадигмами розвитку підприємництва та їх впливу на сучасні євроінтеграційні процеси.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – проведення комплексного теоретико-методологічного аналізу основних парадигм розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва, їх еволюції, взаємозв'язків і релевантності в умовах євроінтеграції та сучасних викликів (пандемії, війни, цифрової трансформації).

Виклад основного матеріалу дослідження. Уявлення про підприємництво мають глибоке історичне коріння, що сягає ще античних часів, коли підприємницьку діяльність ототожнювали з торгівлею та ремеслом. У середньовіччі підприємництво розглядалося переважно в релігійно-моральному контексті, а економічна ініціатива обмежувалась соціальними нормами. Значний внесок у формування економічного розуміння підприємництва зробили мислителі епохи меркантилізму, які підкреслювали значення торгівлі та державної підтримки. У XVIII столітті класики політичної економії, зокрема Адам Сміт, почали розглядати підприємця як рушійну силу ринку, хоча чітке визначення функцій підприємця ще не було сформульовано.

У XIX столітті Жан-Батіст Сей ввів поняття підприємця як координатора факторів виробництва. Подальший розвиток теорії підприємництва пов'язаний з Йозефом Шумпетером, який трактував підприємця як новатора та агента економічного розвитку. У XX столітті виникли численні підходи до класифікації типів підприємців – від «ризикових капіталістів» до соціальних та інноваційних лідерів. У міру інституціоналізації ринку праці та капіталу, підприємництво почали трактувати як важливу функцію в економічній системі. З переходом до постіндустріального суспільства зросло значення підприємництва у сфері послуг, інформаційних технологій та креативної економіки. Сьогодні підприємництво розглядається як один із головних чинників інноваційного зростання, структурної трансформації економіки та досягнення сталого розвитку [2].

Категорія «малий і середній бізнес» (МСП) сформувалася у світовій економічній думці у другій половині XX століття як реакція на необхідність диверсифікації економічної структури. У післявоєнний період великі корпорації домінували в економіці, однак саме МСП почали відігравати ключову роль у створенні робочих місць, розвитку інновацій та регіональному зростанні. Перші спроби інституціоналізувати поняття МСП спостерігалися у США у 1953 році з утворенням Адміністрації малого бізнесу (SBA). У Європі офіційне визнання МСП як окремого сектора відбулося в 1970–1980-х роках у зв'язку з кризами надвиробництва та падінням зайнятості.

Категорія МСП отримала подальший розвиток завдяки діяльності міжнародних організацій, зокрема ОЕСР, Світового банку та Європейської Комісії. Розширене трактування МСП включає не лише розмір за кількістю працівників і обсягом доходу, а й роль у соціально-економічному розвитку. В економічній літературі МСП почали розглядати як гнучкі, адаптивні та інноваційно активні суб'єкти господарювання. Згодом формувалася методологія політики підтримки МСП як особливої цільової групи [5]. Відтак поняття МСП закріпилося як повноцінна категорія економічного аналізу, що є базовою для розробки державної та міжнародної політики стимулювання підприємництва. Порівняння різних теоретичних парадигм розвитку

підприємництва та їх впливу на формування підходів до підтримки МСП подано у таблиці 1.

Класична (ліберальна) концепція трактує підприємство як природний елемент ринкової економіки, що функціонує без потреби у державному втручанні. Основоположники цієї концепції, зокрема Адам Сміт і Жан-Батіст Сей, вважали, що вільна конкуренція та приватна ініціатива є достатніми умовами для економічного зростання. Держава має виконувати лише мінімальні функції – охорону прав власності, забезпечення безпеки та недопущення монополій. Підприємництво у цій парадигмі – результат індивідуальної свободи, раціонального вибору та бажання отримати прибуток. Ця концепція лягла в основу сучасних політик дерегуляції, спрощення податкового навантаження та мінімізації бюрократії для бізнесу [1].

Кейнсіанська концепція розглядає підприємництво як економічну активність, що потребує державного стимулювання, особливо у періоди кризи або недостатнього попиту. Її засновник, Джон Мейнард Кейнс, доводив, що без активної участі держави економіка може надовго застигнути в стані безробіття та спаду. Підтримка підприємництва в цій парадигмі здійснюється через державні інвестиції, субсидії, пільгове кредитування та розширення державного замовлення. Особливе значення надається зростанню сукупного попиту як основи для розширення виробництва та

Таблиця 1

Порівняльна характеристика концепцій розвитку підприємництва та їхнього впливу на підходи до підтримки МСП

Концепція	Ключові ідеї	Роль держави	Фокус підтримки	Типові інструменти
Класична (ліберальна) А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Д. Рікардо	Ринок саморегульований; підприємець – рушій сили економіки	Мінімальне втручання, дерегуляція	Свобода підприємництва, конкуренція	Зниження податків, скасування обмежень, мінімум регулювання
Кейнсіанська (Дж. М. Кейнс)	Економіка потребує стабілізації через сукупний попит	Активна роль у стимулюванні попиту	Захист зайнятості, субсидії, державні закупівлі	Прямі дотації, кредитування, державне замовлення
Інституціональна Д. Норт, О. Вільямсон	Розвиток залежить від якості інститутів і правил гри	Створення прозорого та надійного середовища	Захист прав власності, зниження транзакційних витрат	Регуляторна реформа, правова система, боротьба з корупцією
Інноваційно-орієнтована Й. Шумпетер, М. Портер	Інновації як ключовий чинник конкурентоспроможності	Стимулювання R&D, підтримка стартапів	Технологічне оновлення, діджиталізація	Гранти на інновації, інкубатори, податкові стимули для R&D
Парадигма сталого розвитку (Г. Дейлі, А. Сен, Д. Сакс)	Підприємництво має бути екологічно та соціально відповідальним	Підтримка зелених і соціальних ініціатив	Сталий розвиток, інклюзія, екоінновації	Еко-фінансування, сертифікація, «зелена» податкова політика
Підприємницької екосистеми Д. Айзенберг, Б. Фелд, Е. Аутіо,	Успішне підприємництво розвивається в межах взаємопов'язаної та взаємозалежної системи інститутів та ресурсів.	Підтримка взаємодії бізнесу, науки, влади	Мережеві ефекти, обмін знаннями	Платформи співпраці, акселератори, програми розвитку екосистем
Адаптаційна (євроінтеграційна)	Гармонізація з практиками ЄС, доступ до спільного ринку	Сприяння інтеграції, нормативна адаптація	Участь у європейських програмах, вихід на ринки ЄС	COSME, Horizon Europe, адаптація стандартів, програми трансграничної співпраці

Джерело: сформовано авторами

зайнятості. Концепція вплинула на формування сучасних інструментів антикризового регулювання та політик підтримки МСП.

Інституціональна концепція підкреслює, що розвиток підприємництва залежить не лише від ринкових механізмів, а насамперед від якості інституцій – формальних (закони, регуляції) та неформальних (традиції, культура, довіра). Її основоположник Дуглас Норт вважав, що інститути формують «правила гри», за якими діють економічні агенти. У сприятливому інституційному середовищі підприємці отримують доступ до справедливого правосуддя, захисту прав власності, прозорих процедур і стабільної політики. Слабкі інститути, навпаки, створюють невизначеність, знижують інвестиційну активність і стимулюють тіньову економіку. У рамках цієї концепції акцент робиться на реформах правової системи, боротьбі з корупцією та підвищенні якості врядування. Інституціональний підхід широко застосовується при аналізі перехідних економік і євроінтеграційних процесів [3].

Інноваційно-орієнтована концепція розглядає підприємництво як головний рушій технологічного прогресу та конкурентоспроможності економіки. Її основою є ідеї Йозефа Шумпетера, який визначав підприємця як новатора, що створює «творче руйнування» ринкових структур. У цій парадигмі держава має активно підтримувати науково-дослідні розробки, цифровізацію, стартапи та комерціалізацію знань. Основні інструменти – гранти на інновації, податкові стимули для R&D, бізнес-інкубатори та технопарки. Концепція лежить в основі сучасних стратегій розумної спеціалізації (smart specialization) та політик ЄС щодо підтримки інноваційних МСП.

Парадигма сталого розвитку визначає підприємництво як діяльність, що має враховувати не лише економічну ефективність, але й екологічну безпеку та соціальну відповідальність. Вона базується на принципі задоволення потреб сучасного покоління без

загрози для майбутніх. У межах цієї концепції підтримуються «зелені» бізнеси, соціальні підприємства та циркулярна економіка. Держава відіграє активну роль у впровадженні екологічних стандартів, стимулюванні енергоефективності та соціальних ініціатив. Ключовими ідеологами цієї парадигми є Герман Дейлі, Амартія Сен і Кейт Рейворф.

Парадигма підприємницької екосистеми розглядає підприємництво як результат взаємодії багатьох учасників: бізнесу, держави, університетів, інвесторів, медіа та громадськості. Успішне підприємництво можливе не ізольовано, а в межах цілісного середовища, що забезпечує ресурси, знання, зв'язки й довіру. Держава тут виступає не як прямий регулятор, а як фасилітатор співпраці між акторами. Особлива увага приділяється створенню інфраструктури підтримки – інкубаторів, акселераторів, платформ обміну знаннями. Ключовими ідеологами цієї парадигми є Данієл Айзенберг, Бред Фельд і Еркко Аутіо [2].

Адаптаційна (євроінтеграційна) концепція підприємництва зосереджена на гармонізації економічного середовища країни з нормами, стандартами та політиками Європейського Союзу. Вона передбачає трансформацію регуляторного, інституційного та фінансового середовища для полегшення інтеграції підприємств, особливо МСП, у внутрішній ринок ЄС. У межах цієї парадигми держава активно здійснює реформи, забезпечує доступ до європейських програм підтримки (COSME, Horizon Europe, Digital Europe) та адаптує бізнес до вимог *acquis communautaire*. Основний акцент робиться на підвищенні конкурентоспроможності, якості продукції та відповідності технічним регламентам ЄС.

У таблиці 2 подано сферу домінування кожної теоретичної парадигми розвитку та стимулювання підприємництва, з урахуванням географії, історичних періодів та економічних умов, у яких кожна з них була або є найбільш актуальною.

Таблиця 2

Сфери домінування різних концепцій розвитку та стимулювання підприємництва

Концепція	Географія	Період домінування	Типова економічна ситуація
Класична (ліберальна)	Велика Британія, США, Західна Європа	XVIII – середина XIX ст.	Формування ринкових економік, індустріалізація, відсутність втручання держави
Кейнсіанська	США, Європа, Японія	1930–1970-ті рр.	Велика депресія, економічні кризи, потреба в стабілізації зайнятості та попиту
Інституціональна	Глобально (особливо – перехідні економіки)	З 1990-х рр. донині	Реформування, слабкі інститути, високі транзакційні витрати, корупція
Інноваційно-орієнтована	США, Ізраїль, Південна Корея, ЄС (Німеччина, Нідерланди)	З 1980–1990-х рр. донині	Перехід до економіки знань, конкуренція через технології, потреба в модернізації
Парадигма сталого розвитку	ЄС, Скандинавія, Канада, частково – ООН	З 1990-х рр., особливо після 2015 (SDGs)	Кліматичні виклики, глобальна нерівність, потреба в «зеленій» трансформації
Підприємницької екосистеми	США (Силіконова долина), ЄС, Ізраїль, Сингапур	З 2000-х рр. донині	Розвиток стартапів, динамічні інноваційні ринки, цифрові кластери
Адаптаційна (євроінтеграційна)	Країни-кандидати до ЄС (Східна Європа, Балкани, Україна, Грузія)	З 2004 р. (розширення ЄС) донині	Гармонізація стандартів, потреба в залученні до спільного ринку, структурні реформи

Джерело: сформовано авторами

В останнє десятиліття розвиток малого та середнього бізнесу зазнав суттєвих трансформацій під впливом глобальних викликів, таких як цифрова революція, пандемія COVID-19 та повномасштабні воєнні дії. Цифровізація стала не просто технологічною тенденцією, а ключовою умовою виживання та зростання бізнесу. Підприємства, які змогли адаптувати свої бізнес-моделі до цифрових форматів, отримали конкурентні переваги навіть в умовах кризи. Пандемія COVID-19 продемонструвала вразливість МСП до зовнішніх шоків, особливо в секторах з низьким рівнем цифрової зрілості. Через локдауни і порушення ланцюгів постачання багато підприємств втратили прибутки або були змушені зупинити діяльність.

У відповідь на ці виклики державна політика в багатьох країнах, зокрема і в Україні, почала змінювати акценти з традиційного фінансування на комплексну підтримку трансформації бізнесу. Замість прямого субсидування все більше уваги приділяється доступу до цифрової інфраструктури, розвитку електронних сервісів, освітніх ініціатив і підтримки інновацій. Особливої актуальності набули інструменти грантового фінансування, цифрових ваучерів, акселераційних програм та інтеграції до європейських цифрових платформ. Паралельно виникла потреба в нових інституційних рішеннях: розширенні функцій агенцій регіонального розвитку, активізації ролі бізнес-асоціацій та партнерств публічно-приватного типу [5].

Воєнні дії, що почалися з 2022 року, створили додаткові бар'єри для функціонування МСП, особливо в реальному секторі економіки. Порушення логістики, втрата активів, релокація підприємств та зниження платоспроможного попиту призвели до серйозної трансформації потреб бізнесу. У таких умовах виявилася критичною необхідність гібридних підходів до підтримки: поєднання фінансових, інституційних, цифрових, соціальних та безпекових елементів. Наприклад, фінансова допомога повинна супроводжуватися менторською підтримкою, адаптованим навчанням, цифровою інклюзією та гарантуванням базової фізичної безпеки.

Таким чином, сучасна політика підтримки МСП більше не може спиратися лише на одну теоретичну парадигму. Ліберальна модель виявилась недостатньою в умовах кризи, тоді як надмірне втручання держави – не завжди ефективне без партнерства з бізнесом. Саме тому формується гібридна модель, яка поєднує елементи інституціонального підходу (реформи, правові гарантії), інноваційної парадигми (технології, R&D), сталого розвитку (відповідальність і сталість), а також принципи підприємницької екосистеми (співпраця і взаємозалежність). Застосування такого синтетичного підходу дозволяє адаптувати підтримку до реальних потреб МСП у складних і швидкозмінних умовах.

Крім того, на рівні ЄС та міжнародних організацій формується тенденція до інтеграції політик цифрового переходу та сталого розвитку в єдиний стратегіч-

ний блок. Програми на кшталт Digital Europe, Horizon Europe або Recovery and Resilience Facility створюють нові можливості для залучення українських МСП до трансформаційних процесів. Водночас, це потребує від держави не лише нормативного зближення з ЄС, а й внутрішньої реорганізації інструментів політики – з акцентом на гнучкість, цифрову доступність, швидку реакцію та довіру до інституцій. Підприємництво в XXI столітті дедалі більше функціонує в умовах багатокomпонентного ризику, і лише комплексна, гнучка, інноваційна політика зможе забезпечити його життєздатність і зростання.

Висновки. Малий і середній бізнес становить фундамент сучасної економіки, забезпечуючи її гнучкість, інноваційність та адаптивність до зовнішніх викликів. У статті систематизовано й критично проаналізовано основні теоретичні парадигми розвитку та підтримки МСП: класичну (ліберальну), кейнсіанську, інституціональну, інноваційно-орієнтовану, парадигму сталого розвитку, підприємницької екосистеми та адаптаційну (євроінтеграційну). Кожна з них відображає певну історичну епоху, соціально-економічний контекст і географічні особливості. Доведено, що в умовах багатокomпонентних криз – пандемії, воєнних дій, інституційної нестабільності – окремі парадигми втрачають універсальність. Особливу увагу приділено аналізу адаптаційної парадигми, яка набуває стратегічного значення для України в умовах євроінтеграції. Установлено, що політика підтримки МСП не може базуватись на виключно ліберальній чи кейнсіанській моделі. Натомість формується гібридний підхід, що поєднує інституціональні, інноваційні, екосистемні та сталісні компоненти. Застосування такого підходу дає змогу краще відповідати на виклики часу, зокрема цифрову трансформацію, необхідність структурної перебудови та післявоєнного відновлення. У статті обґрунтовано важливість міжпарадигмального діалогу для створення ефективної, гнучкої та інклюзивної політики підтримки підприємництва. Наголошено на потребі не лише нормативного зближення з ЄС, але й зміни внутрішньої логіки формування політик – у бік швидкої адаптивності, партнерства та довіри. Продemonстровано, що сучасна підтримка МСП має включати не лише фінансові, а й цифрові, освітні, безпекові та інституційні інструменти. Важливою умовою стало врахування регіональних особливостей і галузевої специфіки. Визначено, що в основі нових стратегій має бути не стільки зростання прибутковості, скільки соціальна згуртованість, інноваційна активність та стійкість. В умовах поствоєнного відновлення України МСП можуть стати рушієм економічної трансформації за умови системної підтримки. Запропоновані підходи мають бути інтегровані в національні та регіональні політики розвитку. У підсумку, дослідження створює методологічне підґрунтя для вдосконалення стратегій державного регулювання підприємництва, адаптованих до нової економічної реальності.

Список використаних джерел:

1. Коваль, П. М. Еволюція сутнісно-змістовних характеристик малого та середнього підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2025. № 1 (10). С. 36–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-10-6>
2. Кобік В. А. Підприємницька екосистема: поняття, генезис та складові елементи. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2024. № 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-80-21>
3. Красносова О. М., Пономаренко Є. В., Харченко Р. В. Теорія та практика вибору перспективних напрямів розвитку малого бізнесу в Україні та світі. *Бізнес інформ*. 2021. № 11. С. 281–286.

4. Кишакевич Б. Ю., Демедюк Б. Т., Савка О. В. Цифрова трансформація регуляторних механізмів стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу. *Агросвіт*. 2025. № 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.8.54>
5. Кишакевич Б. Ю., Кубай Р. Ю., Мажаров Д. В. Ефективність діяльності банків: економічна сутність та методи оцінювання. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: економіка і менеджмент*. 2016. № 22. С. 200–204.
6. Сіренко К. Ю. Еволюція теорій інноваційного розвитку національної економіки. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. № 2 (11). С. 193–204. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjeducation.2023.02.193>.
7. Пілевич Д. Державне регулювання розвитку підприємництва: системний підхід. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 1(29). С. 22–30.
8. Бабич І., Юрко І. Державна політика сприяння розвитку малого та середнього бізнесу: історичний аспект. *Via Economica*. 2023. №3. С. 152–158. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2023-3-23>
9. Федько І. Внесок малого і середнього бізнесу в ключові компоненти соціально-економічного розвитку України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-176>

References:

1. Koval P. M. (2025) Evoliutsiia sutnisno-zmistovnykh kharakterystyk maloho ta serednoho pidpriemnytstva [Evolution of the essential and meaningful characteristics of small and medium-sized businesses]. *Transformational economy*. no 1 (10). pp. 36–41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2025-10-6>
2. Kobik V. A. (2024) Pidpriemnytska ekosystema: poniattia, henezys ta skladovi elementy [Entrepreneurial ecosystem: concept, genesis and constituent elements]. *Bulletin of the LTEU. Economic Sciences*. no 80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2024-80-21>
3. Krasnonosova O. M., Ponomarenko E. V., Kharchenko R. V. (2021) Teoriia ta praktyka vyboru perspektyvnykh napriamiv rozvytku maloho biznesu v Ukraini ta sviti [Theory and practice of choosing promising directions of small business development in Ukraine and the world]. *Business information*. no 11. pp. 281–286.
4. Kyshakevych B. Yu., Demediuk B. T., Savka O. V. (2025) Tsyfrova transformatsiia rehuliatornykh mekhanizmiv stymuliuvannia rozvytku maloho ta serednoho biznesu [Digital transformation of regulatory mechanisms for stimulating the development of small and medium-sized businesses]. *Agrosvit*. no 8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.8.54>
5. Kyshakevych B. Yu., Kubai R. Yu., Mazharov D. V. (2016) [Efficiency of Banks: Economic Essence and Evaluation Methods] Efektyvnist diialnosti bankiv: ekonomichna sutnist ta metody otsiniuvannia. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*. no 22. pp. 200–204.
6. Sirenko K. Yu. (2023) Evoliutsiia teorii innovatsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Evolution of theories of innovative development of the national economy]. *Scientific Bulletin of the Seversk Region. Series: Education, Social and Behavioral Sciences*. no 2 (11). pp. 193–204. DOI: <https://doi.org/10.32755/sjeducation.2023.02.193>.
7. Pilevich D. (2022) Derzhavne rehuliuвання rozvytku pidpriemnytstva: systemnyi pidkhid [State regulation of entrepreneurship development: a systematic approach]. *Problems and prospects of economics and management*. no 1(29). pp. 22–30.
8. Babysh I., Yurko I. (2023) Derzhavna polityka spriannia rozvytku maloho ta serednoho biznesu: istorychnyi aspekt [State policy of promoting the development of small and medium-sized businesses: historical aspect]. *Via Economica*. no 3. pp. 152–158. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8559/2023-3-23>
9. Fedko I. (2024) Vnesok maloho i serednoho biznesu v kliuchovi komponenty sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [The contribution of small and medium-sized businesses to the key components of the socio-economic development of Ukraine]. *Economy and society*. no 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-176>